

TEKNOLOJİ ÇAĞINDA KÜLTÜREL MİRAS OLAN MASALLARIN KORUNMASI*

Yrd. Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK**

ÖZ: Günümüzde modern çağın beraberinde getirdiği teknolojik gelişmeler, çeşitli iletişim araçları ve buna bağlı olarak görsel ve işitsel medya, gerek çocuklara gerekse yetişkinlere çok yönlü eğlence biçimleri sunmaktadır. Bunun sonucu olarak geleneksel anlatı türlerine dolayısıyla da masala pek ilgi gösterilmemekte, masal ustaları eski dinleyici kitlesini bulamamaktadır. Bugün iyi masal anlatan kişilerin sayısının da azaldığı, masal anlatma geleneğinin eskiye oranla zayıfladığı görülmektedir.

Bu çalışmada masalın sosyal yaşamdaki yeri ve önemine değinildikten sonra bu türün, günümüzde tekrar eski canlılığına kavuşturulmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak masalların ve masal anlatma geleneğinin korunup yaşatılması, bunların gelecek kuşaklara aktarılması yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk halk anlatıları, masal, teknoloji çağında masal, müzeleme.

The Protection of Cultural Heritage in the Era of Technology: The Case of Fairy Tales

ABSTRACT: The technological means generated through civilization today provides people with various communication means and mass media and rich entertainment opportunities for both children and adults. As a result of this, our traditional narrative types and fairy tales do not get much attention and the story-tellers cannot find listeners as much as they used to in the old days. Today it is noted that there is a decrease in the number of the story tellers and the tradition of story telling is losing its importance.

* Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü ve UNESCO Türkiye Millî Komisyonu tarafından 25-27 Kasım 2004 tarihleri arasında Ankara’da düzenlenen “Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu”nda sunulan bildiri metninin makale haline dönüştürülmüş şeklidir.

** Mersin Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. nilciblak@mersin.edu.tr

In this study having mentioned importance of fairy tales in social life, the necessity of revatalising them will be focused on. In light of this, some suggestions are put forward in protecting and keeping them alive. In this way, it is assumed that this cultural heritage will be transferred to future generations.

Key Words: Turkish folk narrations, fairy tale, fairy tale in technology age, putting in a museum.

Sözlü halk edebiyatı mahsulleri, insanoğlunun tarih sahnesine ilk çıktığı dönemlerden günümüze kadar varlığını sürdürmüş en önemli kültür hazineleri arasında yer almaktadır. Yüzyıllarca insanların duygu ve düşüncelerini yansıtmış olan bu ürünler, ağızdan ağıza, nesilden nesile aktarılmış, bu yayılım sürecinde ilk sahibi unutulmuş halkın ortak malı olmuştur. Halkın ortak beğeni süzgecinden geçerek oluşmuş bu sözlü edebiyat mahsullerinin başında masallar, efsaneler, türküler, ağıtlar, ninniler, bilmece, maniler vb. gelmektedir.

Bunlar arasında dilinin akıcılığı, anlatımının çekiciliği, olaylarının olağanüstülüğü, kahramanlarının kendine has özellikleriyle ve yine kendine has dünyasıyla, buna bağlı olarak halkın hayal dünyasını yansıtmayla, ayrıca birtakım değer yargılarının kazandırılmasına yönelik verdiği mesajlar ve bu mesajların eğitici işlevleriyle masalların diğer türlere nazaran hususî bir yeri vardır.

Bilindiği üzere folklor ürünlerinin sosyal yapı içerisinde önemli işlevleri bulunmaktadır (Başgöz, 1996: 1). Bunlardan özellikle toplumda kabul edilmiş değerlere uyma, onları kabul etme ve gelecek kuşaklara aktarma gibi kültürün sağlamlık ve sürekliliğini sağlama gibi temel işlevler masal türünde de karşımıza çıkmaktadır.

Halk arasında uzun yıllar hoşça vakit geçirmek ya da boş zamanları değerlendirmek amacıyla anlatılan masallar, sadece çocukların değil yetişkinlerin de yoğun olarak ilgisini çekmiştir. Çocukları eğlendirirken eğiten, onların sosyal gelişiminde önemli faydalar sağlayan bu ürünler, okuma-yazması olmayan ya da düşük olan halkın da romanı ve hikâyesi olmuştur. Masallar, “adalet, doğruluk-dürüstlük, iyilik-güzellik, sabırlılık vb.” değer yargılarını ön plâna çıkartır, bu yönüyle insanları psikolojik ve sosyal bakımlardan etkileyerek onlara örf ve âdetlerin öğretilip ahlâkî değer yargılarının benimsetirilmesinde, sorumluluklarını hatırlatmada, kişilikli birer vatandaş olmada bunların yanında günlük hayatın sıkıntılılarından bir an da olsa uzaklaştırmada büyük rol üstlenmiştir.

İnsanlar, kendi yaşam gerçeğini, karşılaştığı sorunlarla ilgili çözüm önerilerini, beklentilerini, hayallerini masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek göstermek istemiş, bu yolla yüzyıllarca gelecek

kuşakları uyarmaya, eğitmeye, yaşamın zorlukları karşısında tecrübeli kılmaya çalışmıştır. Bunun nedeni, masal kahramanlarının sorunlarıyla yaşamın gerçekleri arasında bir paralellik kurulabilmesi ve masallar yoluyla bunların ait oldukları toplumun yaşam gerçeğinin tespit edilebilmesiyle ilgilidir (Yavuz, 1997: 15). Bu yönüyle masalın önemi, bir halk eğitimi aracı olmasının yanı sıra insanın ve toplumun anlaşılmasını sağlamada yardımcı olmasından da kaynaklanmaktadır.

Masal anlatıcısı, günümüz hikâye ve romanında olduğu gibi, masalın kişilerini bir düşünce ve duygu kalıbı olmaktan çıkararak, belirli bir zamana ve yere bağlı olmasa da, az çok kültür birliği oluşturmuş bir ülke üzerinde yaşayan, bir “dünya görüşü”ne sahip insan tiplerini yansıtır. Masalcı, sadece kişileri canlandırıp konuşmakla kalmaz, kendi toplumunun dilini konuşturur, bir toplumun sevinç ve dertlerini, şakalarını çeşitli şekillerde dile getirir (Boratav, 1998: 14). Masalların kaynağı olarak belirli bir coğrafya, belirli bir kültür ya da din temel olarak gösterilememekle birlikte, bu ürünlerin tek tek ele alındığı taktirde yaşatıldığı kültüre göre şekil aldığı görülmektedir. Bu sebeple masallar, içinden çıktığı toplumun örf ve âdetlerini, inanç biçimlerini, yaşama bakışını, beklentilerini kısaca sosyal ve psikolojik özelliklerini yansıtmaktadır.

Masalın esas yaratılma sebepleri; “*Üstün fikrin, idealin hiç değilse hayal âleminde gerçekleşmesini sağlamak; güçsüzlüğümüz sebebiyle doğru olduğunu bildiğimiz halde gerçekleştiremediğimiz bazı ideal fikirlerin tahakkukuna yardım etmek*” şeklinde özetlenebilir (Sakaoğlu, 1999: 159-160). Dolayısıyla masallar, insanların ruhî ve zihnî gelişmelerinde geçirdikleri aşamaları ortaya koyarak onların manevî yönlerini açıklamada araştırmacılara yardım etmektedir (Günay, 1975: 2-3). Bir başka deyişle insanlar, hayallerini ve olmasını istedikleri olağanüstü olayları büyük bir içtenlikle masalarda sergilemişlerdir.

Masalın bir hayal ürünü olması, anlattıklarına inandırma endişesi taşımaması, olağanüstü olay ve varlıklara yer vermesi, belirli bir zamana ve mekâna bağlı kalmaması gibi özellikleri onu tamamıyla gerçeklikten uzak göstermektedir. Ancak masalın kurgusunu insanın hayal dünyası oluşturduğu için, ne kadar olağanüstü görünürse görünsün, onun temelinde insan aklı ve insan hayatının gerçekleri bulunmaktadır. İşte bu nedenle masallardaki asıl kahraman kadrosu insanlardan oluşur, hatta fabllerdeki hayvan kahramanlar bile belli insanî özellikler taşır. Dolayısıyla insan merkezli bir hayal ürününün, insanın yaşam gerçeğine uygun birçok unsur bünyesinde barındırması da kaçınılmaz olacaktır (Kıraç, 1997: 45).

Bu konuyu biraz daha açıklığa kavuşturabilmek için masallardaki bazı formel unsur ya da motiflerin günümüz dünyasında neyi çağrıştırdığına veya işaret ettiğine bir göz atmak gerekmektedir. Örneğin büyük

zorluklarla kazanılan para, mal-mülk, mevki vb. bir unsur, hiç beklenmeyen bir zamanda kaybedildiğinde ya da insanın elinden alındığında “bir varmış, bir yokmuş” olur. İnsan için de dünya hayatı “bir varmış, bir yokmuş” şeklinde özetlenebilir. Bu durum kaçınılmaz bir sonudur. Bu formel, masallarda bir başlangıç formelidir, ancak her başlangıcın da bir öncekinin sonu olduğu unutulmamalıdır. Aynı şekilde yılların emeği ve alın teriyle elde ettiklerini basit bir hata sonucu kaybeden bir insanın katetmiş olduğu yol, “Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş; altı ay, bir güz gitmiş; bir de dönüp bakmış ki, bir arpa boyu yol gitmiş” formelinde olduğu gibi bir arpa boyunu geçmemiştir. Yine halka zulm eden devin, gerçek hayatta her zaman rastlanabilecek zorba tipini; devi öldüren kahramanın da adaletin koruyucularını sembolize ettiğini söyleyebiliriz. Masal kahramanının iyiliği, dürüstlüğü ve gayreti sayesinde elde ettiği sihirli objelerin gücü ile günümüz insanının aynı yollarla elde etmiş olduğu itibarın sihirli gücü arasında pek fark bulunmamaktadır (Kıraç, 1997: 47).

Masallarda, dün için olağanüstü kabul edilen birçok olay bugün gerçekleşmiş durumdadır. Masal kahramanını göz açıp kapayıncaya kadar istediği yere götürebilen uçan halı ya da uçan atın yerini uçaklar; uzaklardakiyle anında haberleşmeyi sağlayan sihirli kıl ya da sihirli aynanın yerini telefon, telgraf, bilgisayar ağları veya televizyon; “açıl susam açıl” dendiğinde açılan kapıların yerini birçok lüks mağazanın kapısından girerken kendiliğinden açılan otomatik kapılar; bir anda başına talih kuşu konan masal kahramanının yerini hiç beklenmedik bir zamanda isteğine kavuşan ya da piyangodan büyük bir ikramiye kazanan kişiler almıştır. Bu ve buna benzer gelişmeler, aslında masal dünyasının, bugünün gerçek dünyasından çok da farklı olmadığını, masallardaki olağanüstülüklerin arkasında saklı bir gerçeğin yattığını, büyük hayallerin zamanla gerçekleştirilebilir duruma geldiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Masalın, yüzyıllarca halk üzerindeki etkisini koruyarak yaygın bir şekilde sözlü gelenekte varlığını sürdürmüş olmasının temelinde, insanı hayata hazırlaması, duyguları beslemesinin yanında, söz konusu bu özelliğinin yani geçmişte hayalleri süsleyen kimi beklentilerin zamanla gerçekleşebileceğini göstermesi, bir başka deyişle realist mesajları olağanüstülüklerle süsleyerek renklendiren bir tür olmasının da büyük rolü bulunmaktadır.

Anlatmaya dayanan halk kültürü ürünlerimizden biri olan masallar, yakın zamana kadar canlılıklarını koruyabilmiştir. Ancak günümüzde bilim ve teknolojinin ilerlemesi, hemen her eve radyo, televizyon, hatta bilgisayarın girmesi buna bağlı olarak da eski tarz eğlence anlayışının değişerek yeni eğlence araçlarının yaygınlık kazanması, masallardaki

bazı özelliklerin kaybolmasına ya da yerlerine yeni unsurların girmesine sebep olmuştur.

Bilindiği üzere masallarımızın başlıca anlatıcıları kadınlardır, erkekler arasında da masal anlatanlar bulunmakla birlikte bu işi meslek edinmiş kişiler, genellikle kadınlar arasından çıkmakta ve usta masal anlatıcılarına bu nedenle “masal anası” adı verilmektedir.

Türk masallarının derlenmesi konusunda ilk görüşleri ileri sürenlerden biri olan Ziya Gökalp, bu konuda şu bilgileri vermektedir:

“Halk masalı her söyleyenden alınmaz. Çünkü, masalın kendine mahsus tabirleri, kendine mahsus lisanı vardır. Masalı hususî tabirlerle, hususî şivesiyle nakleden ancak ocaktan yetişme masalcıdır. Masalcılar eski ozanlığın kadınlarda devam eden kısmıdır. Ozanlık, babadan oğula kaldığı gibi, masalcılık da anadan kıza intikal eder. Erkek masalcılar varsa da, ekseriya masalcılar kadın cinsindedir...” (Filizok, 1991: 94).

Bu bakımdan her masal anlatanı, usta masalçı kabul etmemek gerekir. Masal anlatmak, tıpkı iyi hikâye anlatanlar, türkü söyleyenlerde olduğu gibi bir yetenek işidir. Anlatıcının, kelime seçimiyle, dilinin akıcılığıyla, ses tonuyla kısacası üslûbuyla kendisini dinleyicilere kabul ettirmesi ve en önemlisi de onları masalın büyüğü dünyasına sokabilmesi gerekmektedir. Bu da masal anlatma geleneğinin içinde yetişmekle; ailede ya da çevrede bulunan usta masalcıları uzunca bir süre dinleyip zamanla onlardan öğrendiklerini anlatarak gelişme kaydetmekle, tabii ki belirli bir yeteneğe sahip olmakla mümkündür.

Genellikle sözlü kaynaklar yoluyla günümüze taşınan masallar, anlatıcılarının dilinde farklı bir biçim kazanır. Diğer bir deyişle; bir masal, her anlatıcının dilinde yeniden yaratılır, anlatıldığı bölgenin ve anlatıcının çeşitli özelliklerini içeriğine alır. Böylelikle masallardan yola çıkarak anlatıcının çevreyle ilişkisini, değer yargılarını, dinî inancını, yaşama bakışını, ayrıca anlatıldığı bölgenin coğrafi özelliklerini, burada yaşayan insanların geçim kaynaklarını vb. unsurları tespit etmek mümkün hale gelir (Şimşek, 2002: 109). Görüldüğü üzere masal ile masal anlatıcısı arasında sıkı bir ilişki bulunmakta, bu da masal incelemelerinde masal ustalarına verilmesi gereken öneme işaret etmektedir. Durum böyle iken günümüzde geleneğin içinden yetişmiş, çok sayıda masal bilen ve anlatımıyla dinleyicileri etkisi altına alabilen masal ustalarının sayısında belirli bir azalma olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bazı masalcılar da geçmiş zamanlarda öğrenmiş oldukları masalların kimi ayrıntılarını unutmakta ya da birkaç masal tipini birleştirerek yeni bir tipmiş gibi an-

latmaktadır. Bunun nedeni de, masal anlatma geleneğinin büyük ölçüde zayıflamış olmasıdır.

Yakın zamana kadar özellikle köylerde, kış mevsiminin gece sohbetlerinde eğlenme amacıyla çeşitli masalların anlatıldığı hepimiz tarafından bilinmektedir. Böyle gecelerde usta masalcılar, hiçbir teklif veya zorlamaya gerek kalmadan birbirinden güzel masallar anlatmıştır. Bazen de, yine bu sohbetlere dinî kıssalar ya da efsaneler de renk katmış, hatta bu türlerde geçen bir motif, dinleyiciler arasındaki bir anlatıcıya, ilgili bir masalı hatırlatmış, o da söz alıp o motifle ilgili bildiği bir masalın tamamını nakletmiştir. Söz konusu masal ustaları, dinleyicileri yakından tanıdıkları için genellikle onların beğendiği masalları anlatmıştır (Sakaoğlu, 1999: 135).

Bugün Doğu Anadolu bölgesi ile Çukurova yöresinde, eskisi gibi olmamakla birlikte, masal anlatma geleneği varlığını devam ettirmektedir (Şimşek, 2001: XI). Ancak bunların dışında kalan pek çok yerde gelenek zayıflamış, gerek çocuklar gerekse yetişkinler arasında masala ilgi azalmıştır. Bugün uzun kış gecelerinde ninelerinin anlattıkları masalları dinleyen ya da Türk halk anlatı geleneğinin efsane, halk hikâyesi, meddah hikâyeleri gibi diğer ürünlerine ilgi gösteren pek kalmamıştır.

İletişim teknolojisinin inanılmaz bir hızla gelişmesi ve bu gelişmenin yurdumuzun hemen her köşesine yayılmasıyla beraber sayıları ve teknikleri günden güne artıp gelişen yeni eğlence vasıtaları, sözlü geleneğimizdeki kimi eğlencelerimizin unutulmasına ya da terk edilmesine neden olmuştur. Günümüz insanı hoşça vakit geçirmek ya da boş zamanlarını değerlendirmek için genellikle televizyon seyretmeyi, sinemaya gitmeyi, bilgisayarda internet aracılığıyla kendilerine sunulan çeşitli oyun programlarıyla vakit geçirmeyi ya da sanal ortamlarda sohbet etmeyi, yine her köşe başında rastladığımız oyun salonları vb. eğlence mekânlarına gitmeyi tercih etmektedir.

Teknoloji kültürü şüphesiz bilgiye kolaylıkla ulaşmada, yenilikleri ya da gelişmeleri anında takip etmede, kişilerin eğitim ve öğretiminde topluluklara büyük hizmetler sunmaktadır, ancak bunların doğru zamanda doğru yerde ve doğru amaçlarla kullanıldığında daha yararlı olacağı unutulmamalıdır. Aksi halde bu kültürel insanlığa faydasından çok zararı dokunacak, millî kültürün, geleneksel değerlerin yerini tarihî köklerden yoksun bir teknoloji kültürünün alması tehlikesiyle karşı karşıya kalınacaktır. Bize düşen görev teknolojiyi reddetmek değil, ondan olumlu anlamda yararlanmak ve insanımızı da bu yönde bilinçlendirmek; geleneksel kültürümüze bağlı ancak yeniliklere de açık bireyler yetiştirmektir.

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak sosyo-kültürel hayatta meydana gelen değişimler, masal anlatıcısını, masal anlatma geleneğini ve masal dinleyicisini olumsuz yönde etkilemiştir. Buna bağlı olarak masalların genel yapısı da gerek biçim gerek içerik bakımından da bazı değişiklikler göstermektedir.

Masallar, önceki yıllarda anlatılan metinlere göre daha da kısaltılmıştır. Özellikle bu tür yönünden oldukça zengin bir yöre olan Yukarıçukurova masallarında görüldüğü üzere, masal anlatıcısı, ilginin az olması nedeniyle, masal anlatmakla vaktinin boşa geçeceğini düşünerek, metinleri elinden geldiği kadar özetlemeye çalışmaktadır. Masalların kısalmasıyla beraber formeller de yavaş yavaş kullanılmamaya başlanmıştır. Bilhassa tekerlemeli formeller bırakılmış, sadece giriş ve bitiş formelleri yerlerini korumaya devam etmiştir (Şimşek, 2001: 7). Hatta bazı masalarda hem giriş hem de bitiş formellerinin bulunmadığı, masalının doğrudan masala girdiği ve olayların sona ermesiyle beraber masalın da bitirildiği metinler vardır.

Masal tekerlemesi olarak da geçen bu formeller, masalın başında, ortasında uygun yerlerde ve sonunda söylenen, yerine göre uzun ya da kısa olabilen kalıplaşmış sözlerdir. Bunların masal içerisinde belirli görevleri vardır. Başta söylenenler, uyarma niteliğinde olup masalın gerçek değil de, eğlendirmek ve ders vermek amacıyla söylendiğini, olayların hayal ürünü olduğunu, aynı zamanda bunların çok eskiden geçmiş kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Masalın ortasında yer alanların görevi bir olaydan diğerine geçişi sağlamak, anlatmada hızlanmanın gerekliliğini vurgulamak, zaman aralıklarını ve uzak mesafeleri kapamaktır. Masalın sonundakiler ise ya bütün maceraların herkesin gönlünden geçtiği gibi mutlu bir sonla noktalandığını belirtmek ya da başlangıç formelleri gibi, anlatılanların uydurma olduğuna dikkati çekmek amacıyla söylenmektedir (Boratav, 1988: 76-77).

Dinleyicileri masalın büyümlü atmosferine sokan bu kalıp sözler, gerektiği yerlerde kullanılmak üzere masalıcının hafızasında hazır bulunur. Usta masal anlatıcıları, bunları ne zaman ve nerede kullanacağını çok iyi bilir. Günümüzde bu ifadeler, zamanı bol olan ve istekli dinleyici topluluğu bulan masalıcılar tarafından kullanılmakta, bunların dışında kalanlardan bazıları bu sözleri kısaltmakta bazıları da tamamen ortadan kaldırmaktadır.

Masalarda içerik yönünden de birtakım değişiklikler söz konusudur. Buna göre; Çin ülkesi, Hint diyarı, Mısır, Yemen, Kaf Dağı gibi belirli masal ülkelerinin veya coğrafi alanlarının yerini, masalın anlatıldığı bölgeye yakın olan Adana, Ankara, Konya, İstanbul vb. iller, hatta ilçe ve köyler almıştır. Ayrıca anlatıcının daha evvel yaşadığı, akrabalarının

ya da sevdiklerinin bulunduğu yerlerin de masalarda kullanıldığı görülmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber yakın zamanımızda derlenen masalarda telefon, telgraf, televizyon gibi iletişim araçlarının; araba, taksi, cip gibi taşıtların; apartman gibi yaşanan mekânların; sinema, tiyatro gibi eğlence vasıtalarının geçtiği tespit edilmektedir. Modern çağın beraberinde getirdiği yeniliklerin yer yer masallar içerisinde yer alması, bu türün, günden güne sihirli ve olağanüstü havasını kaybederek bugünün hikâye ve romanına yaklaştığını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır (Günay, 1975: 3).

Öte yandan masalın hem biçim hem de içerik bakımından bazı değişimlere uğrayarak aslında toplumun ihtiyaçlarına ya da beğenisine, yaşam tarzına göre yeniden şekillendiğini söylemek de mümkündür. Masalda geçen olayların toplumsal gerçeklerden kaynaklandığı göz önünde bulundurulduğunda da bu son derece doğal görünmektedir. Ancak söz konusu değişim sırasında, masalın kendine özgü özelliklerinin kaybedilmesi için konuyla ilgili yetkili kişilere, ilgili kurum ve kuruluşlara, bunların yanı sıra hem aydın kesim hem de halka birtakım görevlerin düştüğü de unutulmamalıdır.

Günümüzde çeşitli modern araçların masal dinlemeye karşı olan ilgiyi azalttığı da bir gerçektir, ancak bu etki şimdilik masalı tamamen ortadan kaldıracabilecek düzeyde değildir. Usta anlatıcıları ve kendine has dinleyicileri olduğu sürece, insanın hayallerini büyük bir özgürlükle sergileyebildiği masallar, sayıları azalsa da, daha uzun yıllar anlatılmaya devam edecektir. Ancak bu ürünlerin bugün hâlâ sözlü gelenekte yaşatılan şekillerinin tespit edilip koruma altına alınması ve bunların gelecek kuşaklara aktarımının sağlanarak kültürel zenginliğimize gereken önemin verilmesi, ayrıca bu ürünlerden toplumumuz açısından gerektiği şekilde faydalanabilmesi için birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu konuyla ilgili önerilerimizi aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Geleneğe uygun olarak anlatılan bir masalda, anlatıcının yaşadığı çevreyi, kültürünü, değer yargılarını, hayata bakışını dolayısıyla oradaki insanların genel olarak yaşam tarzını, hayallerini, özlemlerini tespit etmek mümkündür. Bu nedenle halk kültüründe önemli bir yeri olan masalların sözlü gelenekte unutulmalarını engellemek için öncelikle usta masal anlatıcılarının tespit edilmesi gerekmektedir. Masal anlatma geleneği, günümüzde genellikle kırsal çevrelerde, köylerde devam ettirilmeye çalışıldığı için araştırmalar buradan başlatılmalıdır. Bunun için yaşadığı çevrenin insanını, kültürünü, coğrafyasını iyi tanıyan kılavuz kişilerden; yöre folkloruyla ilgili derleme çalışmalarında bulunanlardan; konuya ilgi duyan ve kendi bölgelerindeki kaynak şahısları tanıyan aydınlardan yar-

dım alınmalıdır. Ayrıca köy muhtarlarının, köy öğretmenleri ve öğrencilerinin bu işte yardımcı olmaları sağlanmalıdır.

2. Tespit edilen usta masalcılardan derleme yapmak, belirli bir uzmanlık gerektirmektedir. Masal konusunda yıllardır çalışanlar, bu konuda gerekli bilgileri edinmişlerdir, ancak bunun dışında kalan öğretmen, öğrenci ya da amatör derleyiciler çok iyi bir şekilde yetiştirilerek derleme sırasında yapılması ya da yapılmaması gerekenleri mutlaka öğrenmelidir.

Derlemeler, kaynak şahısların yeteri kadar boş zamanının olması; tarlada, bağda, bahçede çok yoğun işlerinin bulunmaması nedeniyle genellikle kış mevsiminde yapılmaya çalışılmalıdır. Bu kişilerin, kendilerini rahat hissedecekleri bir ortamda masalı gönüllü olarak anlatmalarına zemin hazırlanmalıdır. Metinler, mutlaka ses alma cihazına kaydedilmeli, anlatma sırasında masalcının sözü kesilmemeli, anlaşılmayan yerler varsa bunlar not edilip masalın sonunda kaynak şahısa sorulmalıdır. Ses alma cihazı, bazı anlatıcıları rahatsız ettiği ya da metinlerde kendilerine göre birtakım düzeltmelerde bulunmalarına neden olduğu için mümkün olduğunca dikkati dağıtmayacak bir yere konularak derleme yapılmalıdır. Ancak bazı masalcılar, teknik-araç ve gereçlerden olumsuz anlamda etkilenmemekte, çok rahat bir şekilde bildiği masalları anlatmaktadır. Bu tür kişilerin masalı anlatma sırasında “anlatıcı-dinleyici” ilişkisinin tespit edilebilmesinde yardımcı olması nedeniyle kamerayla görüntüsü de alınmalıdır.

3. Masallar, ait oldukları yörenin dil ve üslup özelliklerini, deyim, atasözü, alkış-kargış gibi sözlü gelenekteki çeşitli zenginliklerini olduğu gibi yansıtır. Bu nedenle masalın, insanın kendi ana dilinin, konuşma dilinin bütün inceliklerini, güzelliklerini göstermesi ve öğretmesi açısından da ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu bakımdan derleme sırasında, anlatılan bütün metinler olduğu gibi kasetlere kaydedilmeli, hatta bu tür çalışmalarda ağız araştırması yapan araştırmacılar da bulunmalıdır. Elde edilen metinlerden, sözlü halk anlatıları üzerine çalışanların yanı sıra dil üzerine araştırmalarda bulunanlar, hatta masalın toplumun bir nevi aynası olması dolayısıyla, sosyologlar ve psikologların da yararlanmaları sağlanmalıdır.

4. Belirli bir merkezde, derlenen metinlerin bir arada bulunduğu bir ses ve görüntü arşivi mutlaka oluşturulmalıdır. Özel arşivlerden yeterli ölçüde faydalanılmadığı için söz konusu arşiv sahiplerinin ellerinde bulunan masalların birer kopyasının merkez arşivde de bulundurulması sağlanmalıdır. Masal konusunda araştırma yapanlar, arşivden yararlanmaları ve üzerinde çalıştıkları metinleri yayınlamaları halinde masalın “nerede, ne zaman ve kimden” derlendiğini belirtirken mutlaka “derleyici kişi”nin de adının anılması konusunda gereken hassasiyeti göstermelidir.

Böyle durumlarda arşiv yetkilileri, derleyici kişiye emeğinin karşılığı olarak belirli bir miktar ücret ödenmesi konusunda gereken önlemleri almalıdır.

5. Türkiye'nin hemen her köşesinde anlatılan masalların, belirli bir merkezde bir araya getirilmesi konuyla ilgili çalışmalarda bulunan araştırmacıların büyük ölçüde işini kolaylaştıracak; onların derleme sırasında geçirmeleri gereken zamanlarını masal incelemeleri üzerine yoğunlaşarak geçirmelerine olanak tanıyacaktır. Böylelikle bu türün sınıflandırılması, genel yapısının ortaya çıkartılması ve varyant sorunu gibi temel konularda önemli adımlar atılabilecektir. Bu tür çalışmalar, ilk aşamada Türk masallarıyla diğer Türk Cumhuriyetleri'nin masallarının, ardından farklı ülkelerin masallarının karşılaştırılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu yolla masal türündeki farklı ya da ortak noktalar tespit edilerek aslında kültürler arasındaki ilgi çekici noktalar da gözler önüne serilebilecektir.

6. Sözlü gelenekten derlenen masallar, çeşitli yaş gruplarına hitap edecek nitelikte kitap haline getirilmeli ve böylelikle masalların eğitici işlevinden yararlanılmaya çalışılmalıdır. Metinlerin kitap olarak yayınlanması konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yerel yönetimler üzerlerine düşen görevi yerine getirmelidir.

7. Günümüzde teknolojik gelişmelerin masalı ve masal anlatma geleneğini olumsuz yönde etkilediği bir gerçektir. Ancak kültürel değerlerimizi geniş kitlelere iletmek ve bunların yaşatılmasına katkıda bulunmak için teknolojinin bizlere sunduğu kolaylıklardan yararlanmak gerekmektedir. Bunun için masal anlatma konusunda eğitilmiş kişilerin günün belirli saatlerinde, hatta özellikle çocukların uyku saatlerinden önce, radyo ve televizyonda eğitici ve öğretici nitelikli birbirinden güzel masallar anlattığı programlar hazırlanmalıdır. Bu masalardan bir kısmı, çizgi film haline getirilerek ya da sinemaya aktarılarak, ayrıca bilgisayarda rahatça izlenebilmesi için CD'ye yüklenerek çocukların dikkatini çekecek bir şekle dönüştürülmelidir. Bunun yanı sıra masal ile ilgili tüm bilgilerin bir arada bulunduğu kapsamlı internet sayfaları hazırlanarak konuya ilgi duyanların çok kısa bir sürede bilgi edinmelerine olanak sağlanmalıdır.

8. Çeşitli sanat ve edebiyat dallarında geleneksel kültürümüzün bir parçası olan masalardan yararlanılmalıdır. Unutulmamalıdır ki, geleneği ortaya çıkarmak ve ondan gerekli şekillerde faydalanmak, hem yeni ve orijinal eserlerin ortaya çıkartılmasını hem de kültürel zenginliklerimizin yaşatılmasını sağlaması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

9. Bilindiği üzere gelenekleri yaşatanlar ve geliştirenler, onları temsil edenler ve paylaşımlardır. Bu yönüyle günümüz aydınına ve genç-

lerimize de büyük sorumluluklar düşmektedir. Geleneklerimizi öğrenmek, araştırmak, özelliklerini tespit etmek, gelişmelerine yardımcı olacak çalışmalar yaparak yaşatılmalarını sağlamak, onları öğretmek bugünkü neslin gelecek nesle olan bir borcudur (Yıldırım, 1998: 83). Dolayısıyla sözlü halk edebiyatı mahsullerimizden biri olan masalın da koruma altına alınması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması hususunda günümüz gençliğinin gerektiği şekilde bilinçlendirilmesi için aydınlara ve eğitimcilere büyük görevler düşmektedir. Buna göre konunun uzmanları, ilgili toplantılarda, sempozyumlarda, çeşitli basın-yayın organlarına; eğitimciler de uygun ortamlarda öğrencilerine gerekli açıklamaları yaparak üzerlerine düşen görevi yerine getirmelidir.

Sonuç:

Halk kültüründe masallar, hoşça vakit geçirmek, boş zamanları değerlendirmek amacıyla anlatılmalarının yanı sıra iyilik, güzellik, doğruluk gibi birtakım değer yargılarının kazandırılmasında kişilere, özellikle de çocuklara yönelik verdiği etkileyici mesajlarla önemli bir işleve sahiptir. Bu ürünlerde bir toplumun gelenek ve görenekleri, ahlakî değer yargıları, yaşama bakışı, beklentileri konusunda izler bulmak da mümkündür. Dolayısıyla masalın anonim halk edebiyatı ürünleri arasında ayrı bir yeri bulunmaktadır. Ancak günümüz sosyo-kültürel hayatında, teknolojik gelişmelere bağlı olarak bazı değişimlerin meydana gelmesi, masal anlatıcısını, masal anlatma geleneğini ve masal dinleyicisini olumsuz yönde etkilediği gibi masalın biçim ve içerik bakımından da birtakım değişiklikler göstermesine neden olmuştur.

Bugün sözlü gelenekte hâlâ yaşatılmaya çalışılan bu türün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, ayrıca kendisinden toplumumuz açısından gerektiği şekillerde faydalanılabilmesi için; bu konuda araştırmalarda bulunan aydınlara, kültürel değerlerimizden sorumlu yetkili kişilere, tabii ki halkımız ve günümüz gençliğine büyük görevler düşmektedir. Bu görevin yerine getirilmesi sırasında teknolojik gelişmelerin bizlere sunduğu fırsatlardan gerekli ölçülerde mutlaka yararlanılmalıdır. Aksi halde söz konusu ürünlerin kültürümüzde korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması çalışmalarının çok dar bir çevreyle sınırlı kalacağı ve amacına ulaşamayacağı gözardı edilmemelidir.

KAYNAKLAR

- BAŞGÖZ, İlhan, (1996), “Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)” *Folkloristik Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, (Haz. Özkul Çobanoğlu-Metin Özarıslan), Feryal Matbaacılık, Ankara, s.1-4.
- BORATAV, Pertev Naili, (1998), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 3. b., Gerçek Yayınevi, İstanbul,
- BORATAV, Pertev Naili, (1998), *Zaman Zaman İçinde*, Adam Yayınları, İstanbul.
- FİLİZOK, Rıza, (1991), *Ziya Gökalp'in Edebî Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÜNAY, Umay, (1975), *Elazığ Masalları (İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- HELİMOĞLU Yavuz, Muhsine, (1997), *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ürün Yayınları, Ankara.
- KIRAÇ, Ekrem, (1997), “Masallarda Rasyonallite Problemi”, *Millî Folklor*, C.5, Y. 9, S.36, Kış, s.45-48.
- SAKAOĞLU, Saim, (1999), *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ, (2001), *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, C. I, KB Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ, (2002), “Malatyalı Bir Masal Anası: Suzan Geniş”, *Millî Folklor*, C. 7, Y. 14, S.56, Kış, s. 109-120.
- YILDIRIM, Dursun, (1998), “Sözlü Gelenek Kültürü”, *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 81-83.